

**Regional Academy of Management
European Scientific Foundation Institute of Innovation
Regional Center for European Integration
National Institute of Economic Research
Batumi Navigation Teaching University
Sokhumi State University
Ukrainian Assembly of Doctors of Sciences in Public Administration
East European Institute
International Toktomamatov University in Jalal-Abad
Taraz Innovation and Humanities University**

**Materials of the V International
Scientific-Practical Conference
"Integration of the Scientific Community
To the Global Challenges of Our Time"**

**February 12-14, 2020
Tokyo, Japan**

Volume II

Tokyo, 2020

3. ҚР-да білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // adilet/zan.kz.

4. Уровень жизни населения в Казахстане / Статистический сборник / на казахском и русском языках / 82 стр. (2014-2018).

3.26. Дін туралы ғылым және дінтанулық білім

Улжан Аскарбаевна Тунгатова

PhD докторант, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан)

Дін туралы ғылым дегенде ең бастапқыда осы мәселе қай еңбекте қарастырылатынына тоқталсақ. 1890 жылы жарыққа шыққан кейіннен 1992 жылы қайта басылып шыққан Ф.А. Брокгауз және И.А. Ефронның авторлығымен жарыққа шыққан 82 томдық Энциклопедиялық сөздікте берілген анықтамасына сүйенетін болсақ. Бұл еңбекте дінді салыстырмалы зерттеу дегеніміз дін туралы ғылым деп беріліп тұр. Дінді салыстырмалы зерттеу (дін туралы ғылым) – адамзаттың өзге психологиялық және әлеуметтік факторларына байланысты болатын діни құбылыстардың тарихи эволюциясын зерттеумен айналысатын позитивті ғылым саласы. Дінді салыстырмалы зерттеу өзінің зерттеулеріне арқау ететін негізгі ғылымдар ол – діндер тарихы, мәдениет тарихы, этнография, антропология және әлеуметтану. Оның әдіснамасы нақты ғылымдар әдіснамасы: индукция өзінің діни құбылыстардың феноменологиясының жалпы ұстанымдарымен заңдылықтарының қылыптасуына алып келетін конструктивті жіктеуімен. Бұл ғылым әлі өте жас буыны бекімеген ол (Vergleichende Religionswissenschaft, Comparative science of Religion) деп алғаш рет 1867 жылы Макс Мюллермен қолданылып әлі жалпыға ортақ болып табылмайды. Ол Англия, Америка, Германияда азаматтыққа ие болғанымен Франция, Бельгия, Голландияда ол «діндер тарихы» деген атпен атақтырақ. Соңғы уақыттарда «Religionswissenschaft», «Science of Religion» деген секілді қысқартылған нұсқасы көптеп пайдаланылуда. Сонымен қатар ғылымның мақсаты мен міндеттеріне қатысты ғалымдардың әлі ортақ көзқарасы да қалыптаспады. Біреулер «Дінді салыстырмалы талдау» дегеніміз шығу тарихы мен тілдеріне байланысты бір-біріне жақын халықтарды тарихи-салыстырмалы түрде зерттеу деп ұғынса (М. Мюллер мектебі). Өзгелері жүйелі түрде ешбір шектеусіз барлық халықтарды қамтитын салыстырмалы-антропологиялық зерттеуден бас тартып бұл ғылымды мәдени өзінің тарихы бар халықтардың дінін ғана салыстырмалы түрде зерттеумен шектеп қойғылары келеді [қараңыз проф. Hardy: «Archiv fur Religionswissenschaft» 1898 I томдағы «Was ist Religionswissenschaft»]. Үшіншілері Шантепи де ля Соссе секілді (оның «Lehrbuch der

Religionsgeschichte» дегі кіріспесінде) бұл ғылымның мақсаты ретінде діндердің мәні мен оның көрініс табуын қояды. Осы орайда Шантепи де ля Соссе бұл ғылымға тарихы мен қоса дін философиясында енгізеді. Дін философиясын бұл жерде дінді объективті және субъективті көзқарастар тұрғысынан зерттеуші ретінде түсінеді (діннің психологиясы және метафизикасы). Негізінен дін тарихына қатысты Шантепи де ля Соссе де Хардидің тек қана мәдени халықтардың діндерін тарихи тұрғыдан зерттеу басты мақсаты болу керек деген көзқарасын толығымен құптайды. Ал дінді салыстырмалы зерттеудің антропологиялық мектебі мүлдем қарама-қарсы бағытты ұстануда. Олар өздерінің зерттеулерінде алғашқы қауымдық тайпалардың діндерін зерттеуді алып тастамақ түгілі соны бүкіл ғылым атты ғимараттың басты кірпіші, адамзаттың діни эволюциясының бастапқы нүктесі және де діни прогресс саласындағы адамзаттың барлық тарихи көңіл күйлерінің түп негізін анықтаушы жалғыз жолы деп біледі. Осы мектептің өкілдерінің бірі университеттік ғылымның өкілі Тиле. «Діндер тарихы – дейді ол жекелеген діндерді сипаттаумен болмаса олардың тағдырымен өзгерістері жайында айтумен ғана шектелмеиді; керісінше ол өзіне мақсат қылып біз дін деп атайтын үлкен психологиялық факт әртүрлі халықтармен рассаларада әртүрлі кескіндемелерде қалай дамығандығын көрсеткісі келеді. Ол барлық діндер бұл жерде ең өркениетті мемлекеттердің діндерін қоса айтқанда қалайша осы алғашқы қайнар көздерден пайда болғандығын көрсетеді».

Өзінің осы позитивті бағытында дінді салыстырмалы зерттеудің бастамашылары аз болды. Ежелгі заман егерде мифтердің пайда болуына және мағынасына қатысты дауларды есепке алмайтын болсақ мүлдем дінді салыстырмалы зерттеуге қатысты сұрақтармен айналыспаған; алайда көптеген мифтерді талқылаушылардың арасынан жалғыз Евсевейді замануи көзқарастарға жақын деп қарастыруға болады. Сол заман үшін өте бір үлкен ерекшелік болып табылатын көрегендікпен өзінің « Praeparatio evangelica» да ол біреулері мифтерден саясаткер-философтардың ақылдарын (Аристотель), біреулері мистикалық рәміздерді (неоплатониктер), үшіншілері інжілдік өсиеттердің бұрмалануын немесе ібілістің оилап тапқанын (христиандар) және тағы басқа алға тартушы гректік және мысырлық мифологияның талқылаушы апологеттердің оиларын жоққа шығарды. Евсевей алғашқы болып діни шығармашылықтың нәтижесі ретінде мифтердің тарихи толымдығы мен шынайылығын мойындады. Және де ол алғашқы болып Грецияның мифтері өңделіп жылтыратылған Мысыр мифтері деген ойды алға тартты. Орта ғасырда мұндай сұрақтармен аз қызығатын себебі христиан дінінен басқа діндердің барлығы ібілістің ісі деп білетін. Дінді салыстырмалы зерттеуге қатысты алғашқы зерттеулер мен оилар Қайта өрлеу мен реформация дәуірінен ары аспайды. Грация мен Римнің тілдерімен діндерімен мифтерімен етене танысу, реформациямен бірге келген

теңіз саяхатшыларымен ұлы саяхатшылар бірге келген мен өнер саласындағы жетістіктер, оилау жүйесінің шеңберін кеңейту мен діни еркіндік ағыстары, осының барлығы өз алдына Дінді салыстырмалы зерттеудің алғашқы қадамдарына әкеп соқты. Осы уақыттан бастап біз діни жүйелерді жақындастыруға деген батыл қадамдарды байқаймыз. Кембриджтік профессор Спенсер (1630-93) – өзінің «De legibus Hebraeorum ritualibus» деген трактатында әртүрлі діни жүйелерді салыстырмалы түрде зерттегеннен кейін алғашқы болып иудаизм культі пұтқа табынушылық культтердің азды көпті сығындысының түрі деген қорытындыға келеді. XVIII ғасырда Юм адамзат өзінің жолын монотеизмнен бастамады деген пікірін айтты «егерде біз тарих тізбегі бойынша қаншалықты терең үңіле алсақта сол деңгейде адамзаттың көпқұдайлыққа сенгенін аңғарамыз, осыны біле тұра біз ғылым мен өнер пайда болғанға дейінгі заманда анағұрлым таза дін таза бірқұдайлық болды деп айта аламыз ба» дейді Юм. Фонтенель өзінің «Sur l'origine des fables» деген еңбегінде классикалық халықтардың мифтері оларға дейінгі алғашқы кезеңдегі күйдің мұрасы екендігін керемет дәлелдеп кеткен. Одан ары қарай де Брос өзінің «Le culte des dieux fetiches» (1760) деген еңбегінде көптеген мысалдар арқылы жан жануарларға, тастарға табыну гректерде де римдіктерде де қарапайым ғана жабайылық күйдің қалдықтары. Осы ғалым біздің ғылымның қазіргі алдыңғы қатарлы мектебінің негізгі кірпіштерінің бірі болып табылатын «ce n'est pas dans les possibilities, c'est dans l'homme meme qu'il faut etudier l'homme. Il ne s'agit pas d'imaginer ce qu'il aurait pu ou du faire, mais de regarder ce qu'il fait.» (бұл мүмкіндікте емес, адамның өздігінен зерттелуі керек. Бұл не істей алатынын немесе жасай алатындығын елестету туралы емес, оның не істеп жатқанын қарау) деген принципті ұсынған. XVIII ғасырдың рухында дінді салыстырмалы зерттеу мүмкін болмады. Себебі жағымды діндерді адасушылықпен қараңғылықтың жемісі ретінде жоққа шығарып, немесе жекелеген адамдардың белгілі бір ойдан шығарған дүниесі деп қарап рационалды философия діни құбылыстарды зерттеуге тұрмайтын нәрсе деп есептеді. Бір жағынан ғана бұл ғасыр дінді салыстырмалы зерттеуге үлкен көмегін тигізді ол, жалпы тарихи ғылымның мақсаттарына деген терең әрі ағартушылық көзқарастарымен. Виконың («Scienza nuova»), Вольтердің («Essai sur les moeurs»), Лессингтің («Idden zur Geschichte der Menschheit») идеялары тарихтың мақсаттарын түбегейлі өзгертті, тек қана басқарушылар мен биліктер жайлы мәлімдеме беріп қана қоймай халықтардың тарихына қоғамның материалдық, саналық, рухани өмір салтының шарттарына бет бұруы қажет еді. Осындай тарих үшін сенімдерді, халықтардың салт- дәстүрлері мен дүниетанымдарын зерттеу басты мақсаттардың бірі болды. Оның бастапқы кезеңіндегі жазылған жұмыстар әдістемесімен бастамасына байланысты Юм, Спенсер, де-Бросс идеяларымен салыстырғанда артқа қарай бір қадам спеттес. Бір топ мифолог ғалымдар мен философтардың басты

мақсаты ескі қателіктерді қайталау болып табылғандай еді. Бір тобы Шығыста (Мысыр, Индия, Иранда) абыздар варварлық халықтар арасында барлығына қолжетімді аллегория түрі мифтер ретінде негіздерін таратып отырған шынайы құдайды танудың алғашқы діні орын алды деген ұстанымда болды, өз кезегінде таза ілім мистерияларда сақтаулы болды (Fr. Shlegel, "Ueber die Sprache und Weisheit der Inder"; Gorres "Mythengeschichte der asiatischen Welt"; Шеллинг және басқалары). Басқалары мифтерде астрономия, физика, химия секілді пайдалы ғылымдардың көрінісін көретін. Үшінші топтағылар Христиан Гейне оның шәкірті Крейцер секілділер грек мифтерінің авторлары үңгірлік адамдардың арасында құдайлық ақылды тарату үшін мифтерді белсенді түрде пайдаланушы жекелеген тұлғалар деген ұстанымда болды. Мюллердің өзі ойлардың барлығынан алшақ тұрғанымен «Prolegomena zu einer wissenschaftlichen Mythologie» деген еңбегінде Греция бір кездері мифтік танымдық дәуірді басынан кешірді, бұл кезде ойлау мен поэзияның жалғыз ғана формасы мифтер болды және де алғашқы қауымдық наным сенімдердің маңыздылығы мойындалмады дегеннен ары аспады. Бұл тізімдегілердің барлығынан ерекше тұрған Гримм ағайындылары болды. Олар алғашқылар болып халықтық наным сенімдер арасында, халықтық поэзияда, салт-дәстүрлерде, әңгімелерде көптеген қазына бар екендігін және де сол қазыналардың маңызы өте жоғары екенін айта бастады. Осылайша қосымша ғылым саласы фольклордың да негізі салына бастады. 1807 жылы Як Гримм Нибелунгтарға қатысты аңыз әңгімелер ойдан шығарылған нәрсе емес халықты алғашқы наным сенімдерінің екінші көрінісі деген ой қозғады. Герман ертегілерінің жинақтары. «Reinhart-Fuchs», «Deutsche Sagen», «Deutsche Mythologie» өзге де еңбектер. Бұл Гримм шығармалардың барлығының салыстырмалы наным-сенімдерді зерттеуде өте құнды. Гримның қазіргі қарапайым германдық адамның бойынан тарихилыққа дейінгі кезеңнің сенімдерін көретін атақты «қос сенім» туралы ілімі, дін эволюциясы атты ғылым ғимаратында үлкен негіз спеттес.

Жалпы лингвистика мен салыстырмалы филологиядағы жетістіктер дінді салыстырмалы зерттеуді ары қарай қозғалтты. Тіл мамандары Альберт Кун мен оның шәкірті Макс Мюллер дінді салыстырмалы зерттеудің негізін салушылар болды. М. Мюллер тек қана алғашқы болып бұл ғылым саласына атау ғана беріп қоймай сонымен қатар оның мақсаты мен міндеттерін анықтау арқылы оған ғылыми тұрғыдан негіздеме беруге тырысқан. Ол дінді салыстырмалы талдаудың қаншалықты маңызды екенін баса көрсетті. Оның атақты афоримзі «Wer eine Religion kennt, kennt keine». М. Мюллердің дінді зерттеушілер үшін өте маңызды болып табылатын еңбегі «The Sacred Books of the East» осы кітапты еуропалық тілдерге аударуға ол Еуропаның барлық дерлік ориенталистерін біріктіре алды. Әр түрлі индогермандық тілдердегі құдайлардың атауларының ортақ аттарын

салыстыруға негізделе отырып алғашқы қауымдық индо германдық дәуірдегі жалпы прадінді табуға деген талпынысы жасалды. Индия мен Персияның арасында тығыз қарым қатынас байланыс анықталды. Бұл байланыс тек қана құдайларының атауларының ұқсастығымен ғана емес сонымен қатар жекелеген сипаттамаларында (абыздар жиынтығы, құрбандық шалулары, діни рәсімді жүзеге асырудағы егжей тегжейлілік және т.с.с.) осындай тығыз қатынасы семиттік халықтар арасындағы діндерден де көрініс тапты. Өзінің 1874 жылғы «Дінді салыстырмалы зерттеуге кіріспе» атты еңбегінде М. Мюллер финдердің, моғолдардың және қытайлардың ортақ прадінін табуға тырысқан.

Жоғарыда келтірілген ақпараттарға сүйене отырып жалпы дінтану ғылымының пайда болуына қатысты батыстық ойшылдардың жасаған көптеген ізденістеріне сүйене отырып, біздің елдегі дінтанулық ғылымға қатысты біршама ақпараттар келтірер болсақ. Қазақстан республикасы тәуелсіздік алған жылдардан бастап жалпы қоғамда, жоғары және орта білім салаларында бірқатар реформалар жүзеге асырылғаны бізге белгілі. Ең алғашқы мектептерде дінтанулық пәннің енгізілуі. Жоғары оқу орындарында дінтану мамандарын даярлау қолға алынған істер болды. Қазіргі таңда дінтану, ғылымның жеке дара саласы ретінде зерттеліп, зерделеніп бір қатар жұмыстар атқарылып жатыр.

Дінтану Қазақстанда жаңа пән болып табылғанымен, қалыптасу тарихы тереңде жатыр. Бүгінгі қалыбындағы дінтану пән ретінде XIX ғасырдың 60-жылы Батыс Еуропа мен Солтүстік Америкада қалыптасты. XVIII ғ. – XIX ғ. бірінші жартысында дін туралы жинақталған әр түрлі ғылым саласындағы нақты материалдар мен теориялық мәселелер жаңа ғылым саласының пайда болуына септесті. Бұл ғылым ағылшын тілді әдебиетте – «Science of Religions», француз тілінде – «La Science de Religions», неміс тілінде – «Religionswissenschaft» деген атаумен таныла бастады. Философия, антропология, этнология, археология, тіл білімі, салыстырмалы мифология, фольклористика және т.б. ғылымдар тоғысында пайда бола отырып, дінтану қайсы бір діни догматтар апологиясын (теология) немесе дінді сынға алып отыруды (атеизм) көздемей, керісінше, әлем діндерін бейтарап зерттеуді мақсат етті.

Жалпы дінтану ғылымы шамамен 160 жыл бұрын пайда болды және өзінің даму үрдістерінде түрлі даму кезеңдерінен өтті. XIX-XX ғғ. 60-жылдары дін ғылымының дербес ғылым ретінде қалыптасу кезеңі деп көрсетуге болады [5, 107 б.].

XX ғасырдағы дінтану әр дін өз алдына ерекше құбылыс, әрбірі адам өміріне мән береді, маңызды сұрақтарына жауап береді және өмірлік мақсаттарда көрсетеді, сонымен қатар жалпы адамзат баласын біріктіретін ортақ тұсы бар деген көзқарасты қалыптастырады.

Қазіргі дінтану – түрлі діндерді адамзат баласының мәдениетінің маңызды компоненті ретінде қарастырады. Әлемдік діндер – буддизм, христиан және ислам діндері сияқты, дәстүрлі, аумақтық және ұлттық

діндерді бірдей дәрежеде зерделейді (сонымен қатар қазіргі діни қозғалыстар мен культтер). Дінтану діннің пайда болуын, қалыптасуын, дамуын олардың басқа да өркениетті және әлеуметтік-саяси процестермен байланыстырып қарастырады.

Бүгінгі білімді азамат дін мен оның құндылықтары туралы білуі тиіс. Дінтану адам және қоғам туралы ғылымдармен тығыз байланысты. Дінтану пәнін оқытуда дінді ғылыми тұрғыда түсіндіруге мән берілуі керек. Дін туралы ғылыми білім діннің шығуы мен дамуы туралы объективті білім береді. Дінтану бөлімдері дін тарихы, дін философиясы, діни философия, дін социологиясы, дін психологиясы, дін антропологиясы, дін феноменологиясы сияқты негізгі пәндер қамтылуы қажет. Оқу-тәрбие үдерісінде дінтануды оқыту адам және қоғам туралы білімді ұлғайтып, ұлттық сана мен азаматтық сананы қалыптастыруға, салауатты өмір салтын ұстануға және төзімділікке үйретеді. Дінтанулық білім беруге қатысты ана тіліміздегі әдебиеттер мен оқулықтар мәселесі де өзекті. Сапалы және зайырлы қоғам мәдениетіне сай діни кітаптар шығару маңызды.

Қазақстанда дінтанудың пән ретінде танымал бола бастауы кеңестік идеология құрдымға кеткен кезеңнен басталды. XX ғ. 90-жылдарынан бастап елімізде «ғылыми атеизмнен» дінтануға бет бұру басталды. Ендігі жерде діннің ғылыми және философиялық пайымдалуына басты назар аударылды. Бұл әлеуметтік сұраныстың нәтижесі болды және жаңа дәуірдің шындықтары тек қана діни емес, сондай-ақ дінтанулық білімнің қажеттілігін көрсетті. Елімізде дінтану пәнінің мектеп бағдарламасына енгізілуі – осының тікелей көрсеткіші. Әйтсе де, бұл пәнді дұрыс қабылдау «дінтану» және «дінтанушы» ұғымдарын анықтаудан басталатынын басып айтқан жөн.

Қазіргі кезде дінтанудың ғылыми тәжірибесіне қарасақ, дінтанулық қауымдастықтардың монолитті емес екенін көруге болады. Жеке мектептер мен бағыттар өздерінің бірегей жобаларымен көзге түссе де, белгілі бір тұтастықтың құрамдас бөлігі бола алмады. Олар көп жағдайда дінтанулық ғылымның әркелкілігіне әкеліп отырды. Дінтанулық қауымдастықтарды біріктіретін нәрсе ол теология мен философиясы салаларымен сабақтасуы болды. Дегенмен, бұл қауымдастықтарды біріктіруге аса қатты әсер ете алмады. Сондықтан ғылыми конференцияларда ортақ мәселелер көтерілгенмен, ортақ шешім табылмаған кездер басым болды. XX ғ. Екінші жартысынан бастап, жаңа дінтанулық парадигманы қалыптастырудың қажеттілігі туды. Ресейлік дінтанушы А.Н. Красниковтың пікірі бойынша, мұндай жаңа парадигма «метадинтану» аясында жасалатын болады, оның зерттеу пәніне діни феномендер, не жеке діндер, жалпы дін мәселесі емес, дінтану тарихы мен теориясы алынады. Бұл жаңа пән дінтанудың әрі қарай дамуы үшін аса қажет методологиялық мәселелерді зерттеумен айналысады.

Елімізде дінтанушы мамандар 1994 жылдан бері дайындалып келеді. Алғашқы кезде тек жоғары оқу орындарының еншісінде болған дінтану пәні, бүгінде орта мектептердің бағдарламасына да енді. 2009 жылдан бастап бұл пән міндетті факультативтік курс ретінде оқытылады. Жақсы бастама болғанмен, шешілмеген мәселелер де жоқ емес. Бірқатар мәселелердің шешімі мұғалімдер біліктілігін жетілдіру курстары. [6, 105 б.].

Бүгінгі білімді азамат дін мен оның құндылықтары туралы білуі тиіс. Дінтану адам және қоғам туралы ғылымдармен тығыз байланысты. Дінтану пәнін оқытуда дінді ғылыми тұрғыдан түсіндіруге мән берілуі тиіс. Дін туралы ғылыми білім діннің шығуы мен дамуы туралы объективті білім береді. Дінтану бөлімдері дін тарихы, дін философиясы, діни философия, дін социологиясы, дін психологиясы, дін антропологиясы, дін феноменологиясы діннің мәдени феномен және әлеуметтік институт ретіндегі рөлін түсінуге жол ашады. Оқу-тәрбие үдерісінде дінтануды оқыту адам және қоғам туралы білімді ұлғайтып, зайырлы мәдени ұстанымдарға, ұлттық сан мен діни сананы қалыптастыруға, салауатты өмір салтын ұстануға және төзімділікке үйретуі тиіс. Дінтанулық білім беруге қатысты ана тіліміздегі әдебиеттер мен оқулықтар мәселесі де өзекті. Зайырлы қоғам мәдениетіне сай сапалы діни кітаптар шығару маңызды. Зайырлы дінтану негіздерін оқытуда діндердің ортақ құндылықтары мен діни ұстанымдарын зайырлы тұрғыда түсіндіру маңызды [7, 154 б.].

Қазіргі заманда, әлемнің діни ахуалы күрделініп бара жатқанда, дінтанудың білімдік және ғылыми саласын жетілдіру заманауи өзекті мәселе болып отыр. Тағы да шетел тәжірибесіне жүгінетін болсақ, оларда жалпы дінтану немесе исламтану мамандарын дайындаумен шектелмейді. Мысалы, мұсылман елде рінде жалпы исламтану деген пән жоқ, оларда исламтанудың нақтылы – фикх, ақыда, қалам сияқты бағыттары бойынша иллахият факультеттерінде мамандар дайындайды. Ал дінтану саласын алатын болсақ, бізде дін социологиясы, дін психологиясы және т.б. салалары бойынша мамандар жоқ. Ендігі жағдайда жалпы дінтанушылар мен исламтанушыларды дайындау жеткіліксіз, жоғарыда аталған нақтылы бағыттар бойынша дайындауымыз қажет. [8, 7-8 бб.]

Әдебиеттер тізімі:

1. Э. Тайлор Первобытная культура. 1894 г.
2. А. Ланг Миф, ритуал и религия. 1887.
3. А. Ланг Миф и обычаи. 1884.
4. Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон Энциклопедический словарь. Москва, 1890 г.
5. Қазіргі Қазақстандағы дінтану: қалыптасуы мен даму жолдары: монография / Н.Ж. Байтенова, А.Д. Құрманалиева, Ш.С. Рысбекова, Б.К. Бейсенов және т.б. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 138 б.

6. Құрманалиева А.Д., Бейсенов Б.Қ. Тәуелсіздік жылдарындағы дінтанулық білімнің қалыптасуы мен даму перспективалары. Исламтану және араб филологиясы мәселелері. Халықаралық конференция материалдары. – Алматы, 2009. – 150 б.

7. Қазіргі Қазақстандағы дінтанулық білім беру жүйесі: жағдайы және перспективалары: халықаралық ғылымтеориялық конференция материалдары. – Алматы, 2014. – 347 б.

8. Байтенова Н.Ж. Қазіргі Қазақстандағы дінтану саласында мамандарды дайындаудың өзекті мәселелері // ҚазҰУ Хабаршысы. Дінтану сериясы. – № 3 (7). – Алматы, 2016 – 5-10 бб.

3.27. Исламдағы талақтың түрлері

Унербай Ускенбаевич Байдуллаев

Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университетінің магистранты
(Алматы, Қазақстан)

Шамшат Амангелдиевна Адильбаева

Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, PhD докторы
(Алматы, Қазақстан)

Баян Рустембековна Кульбекова

педагогика ғылымдарының кандидаты,
Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті
(Алматы, Қазақстан)

Мұсылман атаулыға маңызды болып саналатын талақтың түрлерінің мәселесін қарастыру маңызды. Талақ дегеніміз қазақи тілмен айтқанда ажырасу дегенді білдіреді. Қазіргі таңда қоғамымызда ажырасудың белең алуы өршіп тұр. Сондықтанда отбасы құндылықтарын, сол құндылықтарды сақтау жолдарын жан-жақты талдап қарастыру өзекті мәселелердің біріне айналды. Ерлі-зайыптылардың ажырасуының алдын алу үшін талақ мәселесін де жан-жақты қарастыру өте өзекті болып табылады. Дұрыс талақ қалай жасалуы қажет, оның жауапкершіліктері қандай екенін ерлі-зайыптылар байыбына жеті түсінген жағдайда отбасы құндылықтарын сақтауға жол ашылары сөзсіз.

Үйлену, отбасының өмір бойы тыныштық және бақыт ішінде өмір сүруін жалғастыру, ұрпақты көбейту үшін. Бірақ ерлі-зайыптылар арасында кейде материалдық немесе рухани себептерімен тыныштық бұзылады. Отбасы ішінде тыныштықтың бұзылуы көбейген жағдайларда жасалуы керек некелік өмірін жалғасуын сақтау және таралатын болған ұяның үйде де қоғамда да ашылуы мүмкін болған кесірі ең аз залалмен жабылуы. Бірақ бұл әр уақыт мүмкін болмайтын жағдай. Ислам дінінде себепсізден себепсіз ажырасу жақсы көрілмеген іс болумен бірге ең соңғы шара ретінде рұқсат еткен. Исламда болғаны